

ЛЕКСИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ 'ДИТИНСТВО' (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ)

У статті відтворено та проаналізовано структуру репрезентації знання про соціально-біологічний феномен дитинства, зафіксованого в семантиці стилістично нейтральних лексичних одиниць сучасної англійської мови. Зазначені одиниці, розподілені за лексико-граматичними групами різної частини мовної належності, утворюються під час об'єктивної відповідних ділянок предметно-акціонального фрейму концепту ДИТИНСТВО.

В останні десятиріччя ХХ століття в лінгвістиці на зміну структурно-семантичному підходу в дослідженні мовних явищ, у центрі уваги якого знаходяться, перш за все, питання внутрішньої організації мови та її рівнів, прийшов комунікативно-когнітивний підхід, який вимагає розгляду мовної системи в дії, тобто в ході протікання процесу комунікації [1; 2; 3]. В основі даної парадигми знаходиться таке розуміння мови, згідно якого вона представляє собою когнітивне утворення, яке призначене для комунікації, та наділена всіма необхідними для цього одиницями, категоріями та механізмами. При цьому підході кожний елемент мовної системи розглядається як носій унікальних функціональних особливостей, які використовуються в мовленні з метою досягнення максимальної коректності та ясності процесу комунікації [2; 4; 5].

Актуальність статті визначається загальною тенденцією сучасних антропоцентрично спрямованих студій на вивчення вербалізованих структур знання про життєдіяльність людини, зокрема, концептуалізації психофізіологічного та соціального феномену дитинства у свідомості сучасної англійської мови. *Об'єктом дослідження* є стилістично нейтральні лексичні засоби представлення концепту ДИТИНСТВО в сучасній англійській мові. *Предмет роботи* – лінгвокогнітивний аспект семантики вищезазначених одиниць. *Метою* є визначення особливостей вербалізації концепту ДИТИНСТВО в сучасній англійській мові шляхом фреймового моделювання його структури. Виділяємо такі завдання: 1) визначити онтологічну сутність соціально-біологічного феномену дитинства; 2) виділити стилістично нейтральні лексичні номінації різної частини мовної належності, які об'єктивують концепт ДИТИНСТВО в сучасній англійській мові; 3) класифікувати вказані одиниці за тематично однорідною вербалізованою ними поняттєвою ділянкою концепту; 4) на основі лінгвокогнітивного аналізу зазначених номінацій відтворити особливості структуризації концепту ДИТИНСТВО у свідомості англійського етносу.

У когнітивно-дискурсивній лінгвістиці об'єктом дослідження виступає вербалізована інформація – простір людського мислення, в якому співвідносяться одиниці мови та мовлення, що виступають фіксаторами результатів когнітивних процесів людської свідомості. Отримана інформація структурується у вигляді концептів, які визначають семантику номінативних та дискурсивних одиниць [5: 22]. Концепти являють собою ті ідеальні, абстрактні одиниці, якими оперує людина в процесі мислення і визначаються як оперативні змістові одиниці пам'яті, усїєї картини світу, представлені в людській психіці [3], яка наділена властивістю відображати предмети та явища навколишньої дійсності та отримувати часткове вираження в семантиці мови. Можна стверджувати, що концепт – це структура репрезентації знання про феномен дійсності, яка конструється свідомістю, відбиваючи думки й асоціації індивіда щодо цього феномену.

Для повноти та ефективності наукової парадигми обов'язковою є наявність її методологічного апарату дослідження. Когнітивна лінгвістика оперує *концептуальним аналізом* (КА) мовних одиниць, на основі якого можуть бути виявлені інформаційні блоки та їх реляції, що формують сукупність упорядкованих концептів свідомості. У сучасних лінгвістичних дослідженнях поняття КА розуміється як аналіз вербалізованих концептів, направлений на виявлення концептуальних ознак за допомогою значення одиниць, які репрезентують даний концепт [4: 3-4]. КА є продовженням семантичного аналізу (СА), розробленого в галузі традиційної лінгвістики [1]. Незважаючи на наявні точки дотику КА з СА, вони відрізняються за своїми кінцевими цілями. Різниця між семантичним і

© Борисов О.О., Петракович В.В., 2008

концептуальним аналізом полягає в тому, що СА пов'язаний з роз'ясненням мовної одиниці, а КА звертається до знань про світ [4]. СА експлікує семантичну структуру номінативних одиниць, уточнює денотативні, конотативні та сигніфікативні значення, які їх реалізують; КА передбачає пошук тих загальних концептів, які підведені під один знак і представляють буття знаку як маркера когнітивної структури [3: 22-25].

Одним з найголовніших феноменів життя людини є один з вікових періодів її становлення – дитинство, знання про яке закріплюється у вигляді концепту ДИТИНСТВО (КД). Період дитинства в психології розглядається у вигляді системи етапів, які проходить дитина в процесі індивідуального розвитку. Зокрема, виділяються: *немовлячий період, ранній вік, дошкільний вік, молодший шкільний вік та підлітковий період*. Перехід з одного періоду в інший супроводжується рядом новоутворень та символізує появу якісно нових характеристик дитячого індивіду, зокрема, особливостей його *мови та мислення*. Загальна структура КД є базою для формування значень одиниць, які репрезентують той чи інший бік феномену дитинства в сучасній англійській мові. Традиційне ономазіологічне дослідження номінацій КД дає змогу констатувати, які саме засоби обирає англословна спільнота для позначення ділянки досвіду про феномен дитинства. Проте, така констатація не задовольняє вимоги сучасної лінгвістики, що намагається виявити та побудувати структуру вербалізованого знання як відображення відповідного фрагменту світу в очах особи, яка належить до національної спільноти, з метою пояснення семантики одиниць його представлення.

Моделювання інформаційної структури КД здійснюється на основі аналізу лексеми *childhood* як найбільш узагальненого позначення концептуалізованого англословною спільнотою феномену дитинства. Аналіз словникових дефініцій лексеми *childhood* дозволяє виділити наступні змістові ознаки концепту: *childhood is the period of time or the part of one's life when a person is a child* [6]. У семантиці лексеми міститься архисема "*the period of time / a part of one's life*", яка вказує на денотативну сферу віку. Лексема *childhood*, яка позначає абстрактний феномен характеру існування особи, являється дериватом іменника *child* з конкретною семантикою на позначення індивіду: отже, концепт ДИТИНА (*CHILD*) виступає чуттєво-образним ядром абстрактного концепту ДИТИНСТВО (*CHILDHOOD*). За допомогою подальшого аналізу диференційної семи *child* можна реконструювати розгорнуте значення лексеми *childhood*: *childhood is a period of time or the part of one's life when a person is a young boy or a girl from the time they are born until they are aged 14 or 15* [6]. У цьому визначенні виділяємо диференційні ознаки *a boy / a girl*, значення яких уточнюються за допомогою кваліфікуючої семи *young*: *young – not having lived for very long, not old*. Сема *young* отримує свою специфікацію набором ознак *from the time they are born until they are aged 14 or 15*. Комплекс указаних сем визначає межі дитинства й, тим самим, змістовий об'єм КД.

Отже, комбінація вказаних сем у структурі лексеми *a child* відображає уявлення англословної спільноти про особу, яка за своїми психо-фізіологічними ознаками належить до дитячих індивідів. Головна сема *child* може конкретизуватися рядом додаткових сем, завдяки чому утворюються інші номінації: *baby – a very young child who has not learned to speak or walk; infant – a very young child or a baby; toddler – a very young child who is just learning to walk; teenager – a person who is aged from 13 to 19; adolescent – a person who is developing into an adult, between the ages of about 13 and 17; youth – a boy or a young man, especially a teenager* [6; 7]. Вищезазначені лексеми є назвами різних за віком індивідів, які за віковою шкалою ще відносяться до дитинства. Ряд лексем характеризується додатковою семою *parent / parents*: *orphan is a child whose parents died; foster child is a child looked after for a certain period of time by a family that is not his/her own; stepchild is a child from an earlier marriage of your husband or wife* [6; 7].

Відображення КД у лексемах є характерною рисою його функціонування в англійській мові. На основі семантичних зв'язків, за допомогою яких слова пов'язані між собою, вони об'єднуються в лексико-семантичні групи (ЛСГ) [8: 13-15]. Аналізований концепт в англійській мові репрезентують представники різної категоріальної семантики, які, об'єднуються в сім ЛСГ: **назва періодів дитинства**: *childhood, babyhood, teens, the young, adolescence*; **найменування особи за віковою шкалою дитинства**: *child, baby, infant, toddler, teenager, adolescent, youth, kid*; **найменування дитини в залежності від її взаємозв'язків з батьками**: *orphan, foster child, stepchild*; **діяльність, в яку (активно / пасивно) включений дитячий індивід**: *childbearing, childbirth, childcare, infanticide, youth hostelling, kidnapping, upbringing, to babysit*; **предмети, які використовуються дітьми або для дітей**: *baby milk, baby walker, baby bottle, baby carriage*; **ознаки дитинства, притаманні іншим віковим групам**: *childishness, childlessness, youthfulness, childish, childlike, babyish, infantile, youthful, childishly*; **змішана група одиниць на позначення різних денотативних сегментів концепту ДИТИНСТВО**: *child benefit, Babygro, baby talk, babytooth, infant mortality rate, childminder, babysitter, children's home, child support* [7; 8].

Серед лексичних репрезентацій КД найменшими за кількістю слів є групи прикметників, дієслів та прислівників. Більшість таких лексем були утворені завдяки словотвірним процесам та зумовлені

наявністю відповідних іменників: *childish, childlike, childproof, babyish, infantile, teeny weeny, teen, childbearing, childless, baby faced, youthful, young, teenage; to babysit, to bring up, to be in smb.'s teens; childishly, youthfully*. Аналіз лексичної організації КД дозволяє також зробити висновок про його лексичну щільність. Остання проявляється в організації лексичних репрезентацій концепту у вигляді гнізд. Зокрема, виділяємо словотвірне гніздо з вершиною **child**: *childhood, childbearing, childcare, childbirth, childishness, childishly*; словотвірне гніздо з вершиною **baby**: *babyhood, baby milk, baby bottle, baby carriage, babyish, to babysit, etc.*

На основі проведеного компонентного аналізу словникових дефініцій з'являється можливість побудувати загальну концептуальну модель феномену дитинства (*childhood*). Дане дослідження виконується в термінах фреймового аналізу: КД структурується на основі базових фреймів, які, поєднуючись між собою в різних комбінаціях, утворюють зазначену структуру знання. Використовуючи аналіз інших слів та словосполучень, пов'язаних з номінативним простором ДИТИНСТВО, ми матимемо змогу встановити номенклатуру фрагментів їхніх значень, що заповнюють слоти фрейму на різних рівнях узагальнення. Деталізована структура КД дозволить виявити концептуальні основи організації ЛСГ "дитинство", встановити ступінь взаємозв'язку номінативних одиниць в межах даного угруповання та деталізувати механізми означення КД у сучасній англійській мові.

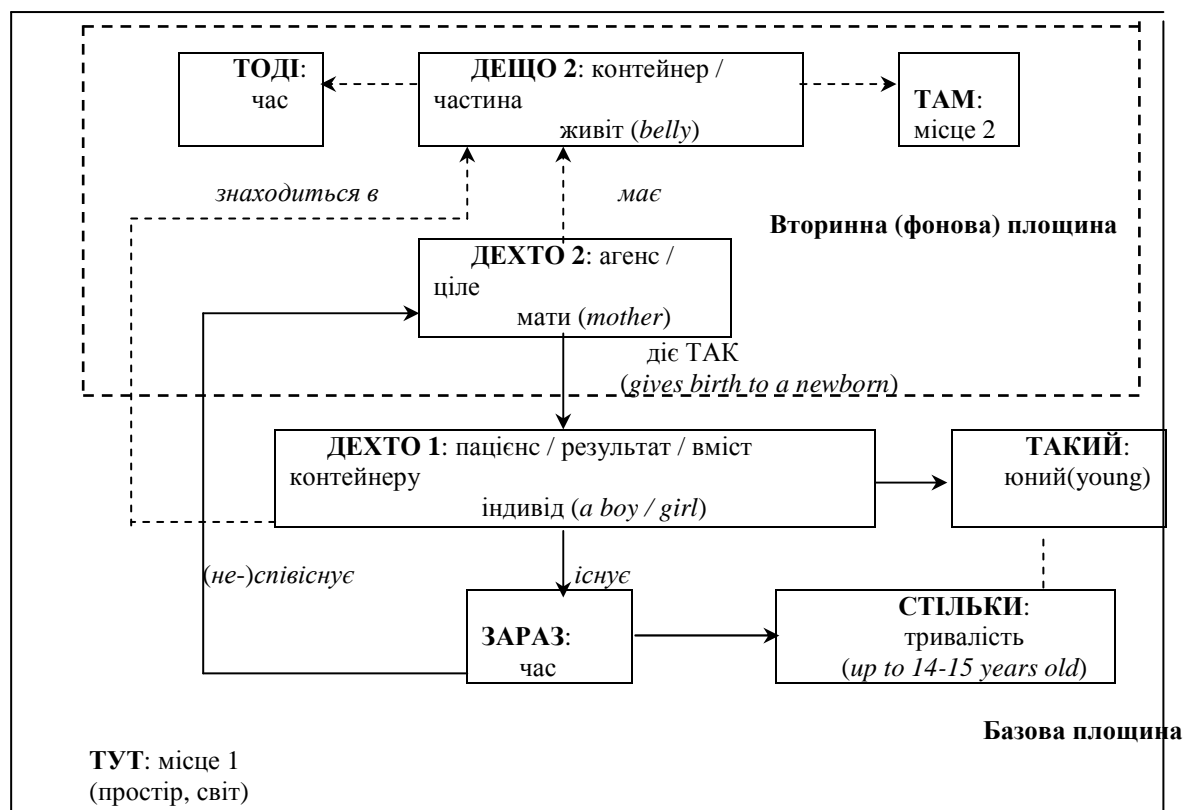

Рис 1. Фреймова структура концепту ДИТИНСТВО.

Найсуттєвішу інформацію про аналізований феномен можна структурувати за допомогою предметно-акціоного фрейму, в якому до суб'єктів ДЕХТО / ДЕЩО приєднуються декілька предикатів, які характеризують їх за кількісним, якісним, локативним, темпоральним та діяльним параметрами. Сутність феномену дитинства полягає в тому, що індивід знаходиться в початковому періоді (відрізку часу) свого існування, який зумовлює його психофізичні та соціальні характеристики. Відлік указанного часу починається з того моменту як головний учасник фрейму ДИТИНСТВО – ДЕХТО 1: пацієнс / вміст контейнеру (*child*) – зазнає впливу з боку матері – ДЕХТО 2: агенс (*mother*): у процесі пологів вона звільнює його з простору власного тіла – ДЕЩО 2: контейнер (живіт матері / *belly*), першопочаткове 'місце проживання' майбутньої дитини (ТАМ: місце 2), у якому він знаходився протягом деякого часу (ТОДІ: час), в результаті чого він опиняється у новому для себе просторі існування – ТАУТ: місце 1 (світ). При цьому ДЕХТО 1: результат (індивід), наділений якісними ознаками (ТАКИЙ: чоловічий / жіночий (*boy/girl*), а також юний (*young*)), починає рівноправно співіснувати з ДЕХТО 2 у реальному світі у відповідності до нових локативних (єдиний для них простір ТАУТ: місце 1 (*простір*)) та темпоральних характеристик (ЗАРАЗ: час,

СТІЛЬКИ: тривалість (*up to 14-15 years old*)). У межах даної фреймової структури розрізняємо дві концептуальні площини: базову (реальний світ, в якому дитина існує з дня свого народження), що структуруючись предметноцентричним фреймом, маніфестується більшістю лексем ЛСГ, напр., *toddler, stepchild, baby bottle*, та вторинну (фонову) (утроба матері – внутрішнє середовище існування плоду до появи на світ), яка, в залежності від лексеми, що її представляє, може ставати концептуально рівноправною за значущістю базовій площині, напр., *childbirth, childbearing*, активуючи при цьому необхідний акціональний фрейм.

Отже, у статті було змодельовано базовий двоскладовий фрейм концепту ДИТИНСТВО, слоти якого, під час процесу номінації використовуються англомовною свідомістю для утворення лексичних одиниць різної категоріальної семантики, а також визначають взаємовідношення між ними. Останні розкриваються у формуванні ЛСГ номінативного простору ДИТИНСТВО. Перспективним вважається дослідження особливостей концептуалізації дитинства в текстах сучасної англомовної художньої прози.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. – М.: Языки славянской культуры. – 2004. – 560 с.
2. Левицкий А.Э. Коммуникативно-когнитивные аспекты номинативной деятельности индивида // Композиционная семантика: Материалы III-й международной шк.-семинара по когнитивной лингвистике, 18-20 сент. 2002 г. / Отв. ред. Н.Н. Болдырев; Ред. кол.: Е.С. Кубрякова, В.Б. Гольдберг и др.: В 2 ч. – Ч. 2. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2002. – С. 13-15.
3. Кубрякова Е.С. Языковое пространство и пространство языка (к постановке проблемы) // Известия РАН. Серия литературы и язык. – 1997. – Т. 56, № 3. – С. 22-31.
4. Жаботинская С.А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования // Лінгвістичні студії. – Вип. 2. – Черкаси: Січ. – 1997. – С. 3-11.
5. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: курс лекций по английской филологии. – Тамбов: Изд-во Тамбов. ун-та, 2000. – 123 с.
6. Longman Dictionary of Contemporary English. – Harlow, Essex: Pearson Education Limited, 2003. – 1950 p.
7. Oxford Wordpower Dictionary. – Oxford: Oxford University Press, 2006. – 916 p.
8. Гольдберг В.Б. Контрастивный анализ лексико-семантических групп (на материале английского, русского и немецкого языков). – Тамбов: ТПИ, 1988. – 56 с.

Матеріал надійшов до редакції 10.04. 2008 р.

Борисов А.А., Петракович В.В. Лексическая репрезентация концепта ДЕТСТВО (на материале современных лексикографических источников).

В статье проанализирована структура репрезентации знания о социально-биологическом феномене 'детство', зафиксированной в семантике стилистически нейтральных лексических единиц современного английского языка. Указанные единицы, распределенные по лексико-грамматическим группам разной частеречевой принадлежности, образуются при активации соответствующих участков предметно-акционального фрейма концепта ДЕТСТВО.

Borisov A.A., Petrakovych V.V. The Lexical Manifestation of the Concept CHILDHOOD (on the material of the present-day English dictionaries).

The conceptual structure of the social and biological phenomenon 'childhood' fixed by the semantics of the stylistically neutral lexical units in present-day English is reconstructed and analyzed. The mentioned units distributed to the lexical-grammatical groups of different parts of speech are formed through the activation of the corresponding areas of the thing-and-action frame of the concept CHILDHOOD.